

TÜRK OCAĞI'NIN ANKARA'YA TAŞINMASI VE CUMHURİYETİN İLK DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ

Haluk ÖLÇEKÇİ

Dr., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Ankara

Özet

Etimesgut kent kimliğinin oluşumunda, tarihi tecrübe ve kültürel birikimlerin yanı sıra Cumhuriyet Türkiye'sinde yaşanan milli dönüşümün katkısı söz konusudur. Kent kimliği ile milli kimliğin özdeşleşmesini sağlayan kurumların başında Türk Ocağı gelmektedir. Osmanlı devletinin son döneminde ve milli mücadele yıllarında etkin rol alan Türk Ocağı, daha sonra taşındığı Ankara'da Cumhuriyetin kuruluşuna hizmet etmiştir. Başkentini yanı sıra bütün Türkiye'de milli kimliğin benimsenmesine ve yaşatılmasına büyük katkıda bulunmuştur.

Türk milliyetçiliğini temsil eden Türk Ocağı'nın Ankara'ya taşınması, Cumhuriyetin alacağı şekil bakımından sembolik öneme sahiptir. Milli temeller üzerine inşa edilen yeni Türk devletinin kurucuları ile Türk Ocağı'nın yakın bir ilişki içindedir. Yeni rejime temel konularda destek veren Türk Ocağı mensupları, devletin milliyetçi temeller üzerine inşasını sağlamıştır. Bu dönemde Ankara'nın yanı sıra bütün yurttaki pek çok faaliyette bulunan Türk Ocağı'na Mustafa Kemal Atatürk'ün ve çevresi destek vermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türk Ocağı, Türk Yurdu Dergisi, Kültür, Atatürk, Ankara, Milliyetçilik, Milli Kimlik.*

TRANSPORTATION OF THE TURK OCAGI TO ANKARA AND ACTIVITIES IN THE FIRST PERIOD OF THE REPUBLIC

Abstract

In the formation of Etimesgut's urban identity, there is historical experience and cultural background as well as the contribution of national transformation in the republican period in Turkey. Turk Ocagi is at the forefront of institutions that provide identification of the national identity with the urban identity. Turk Ocagi played an active role in the last period

of the Ottoman state and during the years of national struggle, and later served in the establishment of the Republic in Ankara. Besides the capital, Turk Ocagi has contributed greatly to the revival of national identity and to adopt in Turkey.

The move of the Turk Ocagi, representing Turkish nationalism, to Ankara has symbolic importance in terms of the form the Republic will take. The founders of the new Turkish state built on national bases and the Turk Ocagi have a close connection. The members of the Turk Ocagi, who supported the new regime on the basics, established the state on the nationalist base. In this period, Mustafa Kemal Atatürk and his surroundings became interested in Turk Ocagi, which has many activities all over the country as well as Ankara.

Keywords: *Turk Ocagi, Turk Yurdu Journal, Culture, Atatürk, Ankara, Nationalism, National Identity.*

Giriş

Her insanın kendine ait özellikleri, kimliği ve kişiliği olduğu gibi, milletlerin ve kentlerin de kimlikleri vardır. Kimlik tanımı yapılırken, doğadaki her canlıyı veya objeyi diğerlerinden ayıran, onun görsel ve işitsel duygularla algılanan kendine özgü olma ve teklik durumuna dikkat çekilmektedir. Millî kimlik ise bir milletin tanınmasını sağlayan kültürel özellikleri ifade etmektedir. Bir topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak üzere benimsemiş bulunduğu hayat tarzı bütün maddî ve manevî unsurlarıyla birlikte onun kültürünü ve dolayısıyla kimliğini teşkil etmektedir (Güngör, 1995).

Bu anlamda kent kimliği ile orada yaşayan milletin geçmişten geleceğe uzanan tarihi süreci arasında çok yakın bir ilişki söz konusudur. Bir kentin kimliğini sadece doğal çevre özellikleri ya da yapıların mimari değeri değil, içinde yaşayan insanların yaşam deneyimleri, tarihi tecrübe ve kültürel birikimleri oluşturmaktadır.

Etimesgut'un ve Ankara'nın kendine özgü kent kimliğini belirleyen fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve biçimsel pek çok unsur olmakla birlikte, Türkiye'nin Cumhuriyet dönemiyle birlikte yaşadığı dönüşümün merkezinde

olmalarının yarattığı etki büyüktür. İstiklal savaşıyla bağımsızlığını korumasını bilmiş Türk milletinin, daha sonra verdiği aydınlanma ve kalkınma savaşındaki önemli projelerinden birisinin ilk uygulaması Etimesgut'ta yapılmıştır. Atatürk'ün kalkınmaya, üretime, eğitime ve toprak reformuna yönelik örnek köy projesi, Ahimesut'ta 6 ay gibi kısa bir sürede bitirilmiştir. Cumhuriyetin başkenti Ankara'daki değişimi anlatan ve bütün Türkiye'ye örnek olacak Etimesgut projesi, bizzat Atatürk'ün talimatlarıyla hayata geçirilmiştir (Ahimesut, 1929).

O yıllarda devletin sınırları içerisinde yaşayan insanların zihni dönüşümünü, üretim araçlarının ve yaşam standartlarının geliştirilmesini amaçlayan çalışmalar sadece Etimesgut'la ya da Ankara ile sınırlı olmayan, bütün ülkeyi kapsayan bir cumhuriyet projesiydi. Ülke yıkılan bir imparatorluğun enkazından yeniden inşa edilmekteydi. Üç kıta yedi cephede nesillerini kaybetmiş ve fakru-zaruret içerisinde düşmüş Türk insanına yeni bir amaç ve umut aşılanmaya çalışılıyordu.

Bu anlamda Ankara, Kuzeyde tün ortasından güneyde kün ortasına, Adriyatik'ten Sibiryadaki tundra kuşağına, Çin içlerine uzanan Doğu Türkistan'dan Akdeniz havzasına kadar 12 milyon kilometrekarelik çok geniş bir sahada yerleşik Türk kültür ve medeniyetinin vücut bulduğu bir merkeze dönüştürülmekteydi. Adına Türk kültür havzası diyebileceğimiz bu büyük coğrafyadaki ortak medeniyetin omurgası, Cumhuriyet Türkiye'siyle hayata geçirilen milli devlet yapısında ifadesini bulmaktaydı. Millet ve milliyet bilinci, Göktürk kitabelerinden 1300 yıl sonra bütün Türk âlemi için mukaddes bir örnek model olarak Türkiye Cumhuriyeti devletinde yeniden hayata geçirilmişti.

O yıllara kadar iddiasız bir Anadolu kasabası olan Ankara'yı ve önemli bir uygulama sahası olarak seçilen Etimesgut'u, bir anda bütün nehirlerin bağlandığı Türk kültür havzasının başkentine dönüştürmek ancak bir devrimle mümkün olabilirdi. Binlerce yıllık Türk kültür mirasının sahiplenilmesi ve milli kimliğin benimsenebilmesi için zihinsel bir geçiş ve kentsel bir dönüşüm gerekliydi.

Savaştan galip çıkılmasında ve ardından zihinsel ve fiziksel dönüşümde milliyetçilik düşüncesi başat rol oynadı. Osmanlı'nın yıkılma sürecinde

devleti ayakta tutmak için her türlü çabayı gösteren Türk milliyetçiliği, son çare olarak milli mücadele ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında aktif görev aldı. Türk milliyetçiliğinin en önemli kurumlarından olan Türk Ocağı da, Osmanlı'nın son yılları ve milli mücadele dönemindeki büyük katkılarının ardından, yeni Türk devletinin milli temeller üzerine inşa edilmesi çalışmalarının her aşamasında yer aldı.

Yeni Türk devleti ve Türk vatani ateş yakılan yer, ev, aile, soy gibi birçok anlamı içinde barındırdığı için Türk kültüründe kutsal kabul edilen Ocaklar üzerine inşa edildi. Türk Devletinin ve milli kimliğin şekillenmesinde önemli bir misyon ifa eden Türk Ocağı Türk'ün Ocağı, Türk'ün yuvası ve Türk'ün sönmemesi gereken ateşi olarak kabul edildi. Bu yeni dönemde Ocak da tıpkı genç cumhuriyet gibi Ankara'yı çalışmalarının merkezi haline getirdi. Cumhuriyet bir taraftan kendi kurumsal yapısını oluştururken, diğer taraftan Türk Ocağı bu yeni düzenin sivil ayağının gelişmesini ve halka ulaşmasını kolaylaştırdı.

Bu çalışmada, modern Türkiye'nin milli temeller üzerinde inşa edilmesinde ve bu anlamda başkent Ankara ve Etimesgut'ta kent kimliğinin oluşumunda etkili olan Türk Ocağı'nın Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara'daki faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı, Türk milliyetçiliğinin önemli kurumlarından birisi olan Türk Ocağı ile Türkiye'nin kuruluşu ve kurucusu Atatürk arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymaktır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte başkent Ankara ve Etimesgut'un yanı sıra bütün Türkiye'de milli kimliğin inşası ve yaşatılması çalışmalarına Türk Ocağı'nın yaptığı katkıları aydınlatmaktır.

Çalışmada yöntem olarak, alanla ilgili bilimsel literatür taraması kullanılmıştır. Bu amaçla, Türk Yurdu dergisi arşivi başta olmak üzere döneme ait gazete ve dergilerin yanı sıra Türk Ocakları ve Atatürk'e ait kaynaklardan yararlanılmıştır.

Türk Ocağı'nın Kuruluşu ve İlk Dönemi

Türkçülük akımı, Osmanlı'nın son döneminde devleti ayakta tutma arayışları ve Türk modernleşmesinin nihai bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılın siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi gelişmelerine bağlı olarak gelişen bu akım, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan

büyük sıkıntılarla ivme kazanmıştır. Diplomatik bir unvan olarak kullanılan Osmanlılık yerine, milli tarihten adını alan Türk ismi yeniden hayat bulmuştur (Köprülüzade, 1913: 695-696).

Bu dönemde savaşlar sonunda kaybedilen toprakların yarattığı etkiyle Anadolu'nun önem kazandığı görülmektedir. 1877-1878 Osmanlı Rus savaşındaki göçler Türk insanındaki bilinç değişiminde etkili olmuştur. 1872 yılındaki büyük kuraklıkla başlayan Anadolu ilgisi, sonrasında toprak kayıpları ile artarak devam etmiş ve Anadolu'ya 'Koca Türk İli' ve 'Aziz Vatan' şeklinde yaklaşılır olmuştur. Yunan ve Ermeni milliyetçiliklerinin Anadolu'ya yönelik taleplerinin yarattığı endişeler basın yoluyla dile getirilmeye, Anadolu'nun İmparatorluk için önemi vurgulanmaya başlanmıştır (Kushner, 1998: 91-92). 1912'deki Balkan Savaşlarında Avrupa'daki nüfusunun yüzde 69'unu kaybeden İmparatorlukta, katliamlar ve göçlerin etkisi milli bilinci uyanmaya mecbur bırakmıştır (Mardin, 1997: 125).

Basının öncülüğünde ve bilhassa edebi ve ilmi sahada gelişen Türk milliyetçiliği kendisini gösterme imkânı bulmuştur. Şemseddin Sami'nin 'Kamus-ı Türkî'si Türk milleti ve kökenleriyle ilgili bilgiler verirken, tam da Yunan savaşının başladığı yıl Mehmet Emin Yurdakul 'Türkçe Şiirler' adıyla çıkardığı kitabında "Ben bir Türk'üm dinim, cinsim uludur" mısralarıyla Türkçülüğünü haykırmıştır (Akçura, 1981: 124). Türk Derneği kurucularından Ahmet Mithat Efendi Tercüman-ı Hakikat gazetesinde, dönemin aydınlarına, "Türkçe yazın. Daima Türkçe yazın. Bu kadarla da kalmayın Türk olarak düşünün" demektedir (Kutay, 1995: 71-73). Bu dönemin aydınları, gazetecileri ve edebiyatçıları bir kimlik tanımına ihtiyaç duyarak, mensubu oldukları milletin gerçek adının Türk olduğunu telaffuz etmeye başlamıştır.

Türk kimliği, Osmanlı merkez bürokrasisinin çevreyi aşağılamak için kullandığı cahil, köylü ve kaba gibi olumsuz anlamlarından uzaklaşarak; kendisiyle övülen, tarihte büyük medeniyetler ve devletler kurmuş bir millet statüsüne kavuşmuş, ilmi ve edebi eserlerde daha sıklıkla yer alır hale gelmiştir.

Kısa bir sürede değişen dönemin siyasi koşulları da Türkçülüğün yükselişindeki bir başka etkidir. Bu dönemde Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhakı, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Girit meselesi, 31 Mart Vakası, Trablusgarp Savaşı gibi olaylar İmparatorlukta derin yaralar açmıştır. Özellikle Balkan Savaşları ve Rumeli'nin kaybedilmesi Osmanlıcılığın hem teorik hem de fiili olarak sonunu getirmiştir. Balkanlar'da hristiyan ahalinin bulunduğu toprakların kaybı ve binlerce Türkün göçe ve katliama tabi tutulması gibi olaylar Türkler arasında büyük bir şok tesiri yaratmış, imparatorluğun sosyal yapısının homojenleşmesi gibi sonuçlar doğurmuştur. Arnavutluk isyanı ise benzer bir şekilde İslâmcılık ideolojisinin iflasını getirmiştir. Böylelikle Türkçülük, Devletin kurtuluşu yolunda yegâne hareket noktası olarak kalmıştır (Tunaya, 1988: 433).

Aslında Türklerin kendi vatanlarında milliyetlerini dile getirmelerinden çok daha önce, imparatorlukta azınlıkların tamamında ayrılıkçı fikirler yaygınlaşmıştır. Bu tür cemiyetlerin ilki, 1810 yılında şair Rigas'ın kurduğu 'Filik Etarya'dır. 1814'te kurulan 'Etniki Etarya' ise, Osmanlı'nın yerine Bizans İmparatorluğunu kurmak ve Yunan istiklalini temin etmek gibi gayeleriyle Türkçü derneklerden yüzyıl önce faal idiler. İkinci Meşrutiyetin milliyet esasına dayalı derneklere serbestiyet getirdiği dönemde ise Arapların Ahail-ül-Arabi, Kürtlerin Hivi, Yahudiler'in Makabi, Arnavutların Başkim, Çerkezlerin Teavün dernekleri ile birlikte pek çok Ermeni ve Rum cemiyeti çoktan faaliyet halinde idi (Orkun, 1977: 102; Ahmad, 2004: 18-20).

İmparatorluğun bütün azınlıklarının milli uyanışlarını tamamlayıp ayrılıkçı hareketlere başlamasından sonra, Türkler'de milliyet duygusunu öne çıkaran faaliyetler hızlanmıştır. Bir taraftan Rusya'dan gelen Türk aydınlarının savunduğu siyasi Türkçülük, diğer taraftan dil ve edebiyat çalışmalarıyla temelleri atılan kültürel Türkçülük, Türk milliyetçiliğini bir sistem haline getiren unsurları hazırlamaya başlamıştır. Gelişen olaylara bağlı olarak gittikçe güçlenen bir siyasi akım haline gelen Türk milliyetçiliği, belli dergiler ve cemiyetler etrafında teşkilatlanmaya başlamıştır.

İkinci Meşrutiyet'in getirdiği ortam sayesinde Türk Derneği (Aralık 1908), Türk Yurdu Derneği (Ağustos 1911), Türk Bilgi Derneği (1913), Müdafaa-i Milliye Cemiyeti (1913), Halka Doğru Cemiyeti, Genç Kalemler Hareketi gibi Türkçü dernekler kurulmuştur (Tevetoğlu, 1986: 98). Bu dernekler arasında en bilineni ve uzun ömürlüsü Türk Ocağı'dır. Ülkenin geçirdiği olağanüstü dönemin etkisiyle toplumun pek çok kesiminde var olan endişe ve arayışın etkisiyle hareket eden Askeri Tıbbiye öğrencilerinin Türk milliyetçiliğini desteklemek, yaymak ve yüceltmek (Darendelioglu, 1975: 48) düşüncesiyle 11 Mayıs 1911'de hazırladıkları bir bildiriye dönemin aydınlarına göndermelerıyla Türk Ocağı fikri doğmuştur. Türk Ocağı'nın resmi kuruluşu ise İttihat ve Terakki merkezinde Ziya Gökalp'ın da katıldığı 25 Mart 1912 tarihli toplantıda olmuştur (Tunaya, 1988: 432).

Kurucu başkanlığını Ahmet Ferit (Tek) ve İkinci Başkanlığını Yusuf Akçura'nın yaptığı, 18 Mayıs 1913'ten itibaren başkanlığa Hamdullah Suphi'nin seçildiği Türk Ocağı, 1914 yılında 16 şubeye ve 3000 üyeye, 1916'da 25 şubeye ulaşmıştır (Landau, 1994: 41).

Türk Ocağı'nın amaçlarının ifade edildiği temel kaynak Nizamnameler'dir. 1912 tarihli ilk Ocak Nizamnamesinin 2. maddesine göre Ocağın temel amacı şöyle tanımlanmaktadır: "Cemiyetin maksadı, akvam-ı İslamiye'nin bir rükn-ü mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve ilasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır" (Sarıay, 1994: 137).

Aynı nizamnamenin üçüncü maddesinde belirtilen amaçlar doğrultusunda; Ocak amacına ulaşmak için, Türk Ocağı adlı kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler düzenlemiş, kitap ve risaleler yayınlamış, mektepler açmıştır. Millî serveti korumak ve çoğaltmak için her türlü meslek ve sanat erbabıyla görüşerek iktisadî ve ziraî teşvik ve irşatlarda bulunarak ve bu gibi müesseselerin doğup yaşamasına yardım etmiştir (Üstel, 2002: 153).

Türk Yurdu dergisi Ocağın kuruluşundan daha önce yayına başlamakla birlikte, Türk Ocağı'nın yayın organı haline gelmiştir. Dergi 30 Kasım 1911 tarihli ilk sayısında amacını "Türklüğe hizmet etmek, Türklere faide dokundurmak istiyoruz" sözleriyle ifade etmiştir. Türk Yurdu dergisinin

yanı sıra Türk Ocağı'nın diğer yayın organları arasında Halka Doğru (1913) ve Türk Sözü (1914) adlı haftalık dergiler, Yeni Mecmua (1917), Manastır'da çıkan Yeni Fikir, Üsküp'te çıkan Yeni Mektep gibi vilayet gazeteleri de olmuştur (Georgeon, 1999: 69).

Dönemin en etkili fikir akımını temsil eden Türkçü aydınları bir araya getiren Türk Ocağı, milli kültür üzerine milli kimliği inşa etmeyi amaçlayan bir milliyetçilik anlayışına sahip olmuştur. Osmanlı devleti içerisinde milli mefkûreden mahrum bir halde yaşayan ve bu yüzden her bakımdan geri kalmış olan Türklerin uyandırılarak milli şuura kavuşturulmalarının gelişmeleri için bir gereklilik olduğuna inanılıyordu. Bunun için öncelikle siyasî inkılâbı tamamlayacak sosyal bir inkılâp yapılmalıydı. Sosyal inkılâpla ise ahlâkta, hukukta, siyasette, iktisatta, edebiyatta, sanatta, kısaca toplumun bütün kıymet sahasında milliyet esasına dayanan Yeni Hayat kurulacaktı (Karaer, 1992: 74).

Oluşturulacak milli kimliğin temeli tarihe, kültüre ve etnik aidiyete önem veren romantik milliyetçilik ideolojisine dayanmaktadır. Ziya Gökalp gibi pek çok aydın, Osmanlı devletinin kurtuluşunu millet kavramı üzerinden aramaya ve "milli devlet" in kurulmasına bağlamıştır. Bu dönemdeki Türk milliyetçiliği, sınırları belirsiz yurt ve soyut bir millet anlayışına dayanmaktadır. Kimlik inşası, bir yandan Türk tarihinin yeniden keşfedilmesine diğer yandan da batı yayılcılığı önünde küçük düşmeye karşı bir savunma mekanizmasının geliştirilmesine neden olmuştur. Bunun için geliştirilen Türkçülük düşüncesinin amacı ise, Osmanlı Türklerini her yönden gelişmiş bir millet haline getirerek güçlendirmek ve daha sonra değişik bölgelerde yaşayan Türkler arasında bir kültür birliği kurmaktır (Özdoğan, 2001: 40-41).

Türk Ocakları, devrin ihtiyaçları ve heyecanlarını temsil ettiği için kısa zamanda ilim ve fikir adamları ile gençleri bünyesinde toplayarak büyük bir gelişme göstermiştir. Türk Ocağı faal bir aydın ve gençlik kitlesiyle toplumsal hayatı ve devleti ilgilendiren hemen her konuda milli çözümler üretmiştir. Bu dönemde Türk fikir ve sanatının nabzı, İstanbul Beyazıt'taki Soğanağa sokağında bulunan Türk Ocağı'nda atmıştır (Ercilasun, 1987: 20). Tanzimat'tan itibaren devletin resmi ideolojisi olarak görülen karma

Osmanlı milleti fikirlerinin boş ve zararlı oldukları anlaşılarak, Türk aydınlarının çabalarıyla devlet milliyetçi bir çizgiye gelmiştir (Akyüz, 1985: 204).

Milli mücadele döneminde ayakta kalan tek ideoloji olan Türk milliyetçiliği, İstiklal savaşının da itici gücü olmuştur. Türk Ocaklılar Karakol Teşkilatı ile birlikte İstanbul Fatih ve Sultanahmet'te bir dizi protesto mitingi düzenleyerek milli mücadeleye destek vermiştir. Mütareke döneminde İngiliz işgal kuvvetleri tarafından İstanbul'daki merkezi basılan Türk Ocağı üyelerinin birçoğu Malta'ya sürülmüştür. Mustafa Kemal'in Anadolu'da yaptığı çağrıyla başta Hamdullah Suphi olmak üzere Halide Edip ve Müfide Ferit hanımlar, Ahmet Ferit, Hüseyin Ragıp, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul gibi birçok Ocaklı gizlice Ankara'ya giderek milli mücadeleye katılmıştır (Georgeon, 1999: 126-127).

Türk Ocağı'nın Ankara'ya Taşınması

İngiliz işgaliyle İstanbul'da faaliyetleri durdurulan Türk Ocağı, milli mücadeleden zaferle çıkılmasının ardından Mustafa Kemal'in isteğiyle Ankara'ya taşınmıştır. Müdafaa-i Hukuk'un salonunda bir araya gelen Ocaklılar, kalpak içerisine koydukları numaralar arasından çıkardıkları 1. sırayı Mustafa Kemal'e vermiştir. 29 Aralık 1922'de fiilen açılan Türk Ocağı'nın Ankara'daki ilk yeri, hükümet konağının arkasında bir kahvehanedir.

Türk Ocağı'nın resmi açılışı Türk devleti için anlamlı bir tarih olan 23 Nisan 1923'te yapılmıştır. Ocak Başkanı Hamdullah Suphi'nin açılış konuşmasında; "Türk Ocağı, Türk milletinin zaferinde neşrettiği fikirlerin te'sirini Türk inkılâbında, milliyet inkılâbında milliyet fikrine göre terbiye ettiği gençliğin rüşdünü, şuûrunu görüyor. Türk Ocakları, maddi vatanın olduğu kadar, manevi vatanın da bekçisidir" demektedir (Tanrıöver, 1923: 117-123).

Açılıшта Mehmet Emin Yurdakul "Uyan Ey Türk!" şiirini okumuş, Ahmet Ağaoğlu, mefkûrecilikten bahseden bir konuşma yapmış, aynı konuda Yusuf Akçura da bir kaç söz söylemiştir. Türk Ocağı'nın açılışına Hey'et-i Vekile Reisi Rauf Bey ile Büyük Millet Meclisi Reisi Ali Fuad Paşa ve çok sayıda vekil katılmıştır (Ağaoğlu, 1923: 124-128). Resmi açılışın ardından Ocak çalışmaları, Anafartalar Caddesi ile Denizciler Caddesi arasındaki Yahudi Mahallesi'nde

bulunan Şengül Hamamı yakınındaki eski bir okul binasında sürmüştür. T.B.M.M. Başkanlığı'na Aralık 1923'de 164 mebusun imzasıyla verilen bir önergeyle bu binanın Türk Ocağı'na tahsisi sağlanmıştır. 2 Aralık 1924 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesiyle ise Türk Ocağı'nın kamu yararına çalışan dernek statüsüne alınması kabul edilmiş, kararın bütün ülkeye duyurulması için vilayetlere tebliğler gönderilmiştir.

Aralık 1923'te Ankara Darülmualimin Konferans Salonunda Türk Ocağının ilk kongresi yapılmıştır. Bu toplantıda İdare Heyetine Hamdullah Suphi, Ağaoğlu Ahmet, Muhiddin Baha, Nebizâde Hamdi, Soysallı Suphi, Necati ve Osmanzâde Hamdi Beyler seçilmiştir. Burada oluşturulan idare heyeti, Türk Ocağı'nı 22-26 Nisan 1924'te yapılacak Umumi Kongreye götürmek üzere görevlendirilmiştir. Ankara'daki ilk kongrede Ocağın maddî açıdan sıkıntıda olduğunu üyelere anlatan Hamdullah Suphi, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Ocağa bin lira maddî yardımda bulunduğunu söylemektedir. Ocağın çalışmalarını sürdüreceği odalar ve salon, Atatürk'ün talimatıyla Müdafaa-i Millîye Vekili Kâzım Paşa'nın çabalarıyla sağlanmıştır (Acar, 2004: 59).

1924'teki Kongrede belirlenen Ocak yasasının ikinci maddesine göre, etkinliklerin bütün Türkler arasında yürütüleceği belirtilmektedir. Üçüncü maddede, Ocağın parti siyaseti ile uğraşmayacağı belirtilerek siyasete yaklaşımı açıklanmaktadır. Pantürkizm yerine Misak-ı Milli sınırları dâhilindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşmesine hizmet etmek, Atatürk ilke ve inkılâplarını halkın benimsemesi için çalışmalar yapmak yeni Türk Ocağı'nın amaçları arasındadır (Georgeon, 2006: 41).

Şekil 1: Başbakan İsmet İnönü Türk Ocağı Merkez Heyeti binasının temel taşının harcını koyarken (21 Mart 1927)

Türk Ocağı'nın faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için ihtiyaç duyduğu mekânlar, Cumhuriyet hükümetlerinin ve bizzat Atatürk'ün yardımlarıyla yapılmıştır. Zaten Cumhuriyetin ilk yıllarında önem verilen bayındırlık faaliyetleriyle savaşlarda viran olmuş Anadolu şehirlerinin geliştirilmesi ve başkent Ankara'nın yeniden tasarlanmasına gayret edilmektedir. Cumhuriyetin başkenti olduğu için Ankara'nın imarına önem verilmektedir. Türk Ocağı'nın merkezinin Ankara'ya alınması ve ardından bina tahsisi ve kendine has mimarisiyle yeni bina yapımı hep aynı değişimin bir parçasıdır. Eski bir binada faaliyetlerini sürdüren Ankara Türk Ocağı, genel merkez haline gelince bina yetersiz kalmıştır. İhtiyaca cevap vermesi için bugünkü tarihi Türk Ocağı binasının temeli 21 Mart 1927'de atılmıştır. Temel atma törenine Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Başbakan İsmet Paşa katılmıştır. Temel atma merasiminde toplanan kalabalık binanın ilkelerini bir parşömen kâğıdına yazıp imzalamıştır. Bu kâğıt bir şişe içine konulduktan sonra zeminde bulunan betonarme kasaya yerleştirilmiştir. Sonra kasa mermer levha ile kapatılmış ve İsmet Paşa ilk harcı koymuş, yapıya ilk taşı yerleştirmiştir (Anonim, 1930: 80-99).

Yapıldığı dönem itibarıyla Ankara'nın en önemli yüksekliklerinden olan Türk Ocağı binasından neredeyse bütün Ankara gözlemlenmektedir. Türk

Ocağı binasının mimarı Arif Hikmet Koyunoğlu hatıralarında, inşaatla yakından ilgilenen Atatürk'ün ziyaretleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

“İnşaatın ikinci kat balkonunu yapıyordum. Karlı, tipili, fırtınalı bir gündü. Bir işçi evladım, Paşa geldi, dedi. Bir döndüm. Gazi Mustafa Kemal üstü başı kar içinde yanımda duruyordu. Taş ustası tek kollu Hüseyin Efendi eline süpürge alarak Mustafa Kemal'in üzerindeki karları temizlemeye başladı. Paşa, ustaya koluna ne olduğunu sordu. Afyon cephesinde kaybettiğini söyleyince çok duygulandı. İşçilerim tencerede çay kaynatmışlardı. Bardak da bulunmamıştı. Tahta kaşığı karda yıkadılar. Gazi Paşa'ya verdiler. O da bu kaşıkla tencereden çayı kaşıkladı ve balkondan ta uzakları gösterdi. Hikmet, şu karşıkı boşluğu orman, şu bataklık da park yapacağım, dedi” (Koyunoğlu, 1977: 151).

Atatürk'ün balkondan bakarak karşıdaki boş kısmı orman, bataklık kısmı da park yapacağını söylediği bu bölgede Atatürk Orman Çiftliği ve Gençlik Parkı yapılmıştır.

Türk Ocağı binasının projesiyle, döşeme ve süslemelerine kadar yakından ilgilenen Atatürk, yapıda Türk kültür ve sanatının uygulanmasını istemiştir. Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu'na binanın üst katında yapılacak olan Türk Salonu hakkındaki görüşlerini anlatırken, Ankara'ya katacağı değeri şöyle ifade etmektedir:

“Hamdullah Suphi Tanrıöver bir Türk Salonu'ndan bahsetti. Binada bir Türk Salonu yapılacaktı. Bu bina bir ilim ve sanat merkezi, tarihî bir yapı olacaktır. Bizim Ankara'da unutulmaz anılarımız vardır. Ankara en feci ve korkulu devirlerde bizi göğsüne basmış sevgili bir yurt parçasıdır. Türk Salonu iyi düşünölmüş bir iş, yalnız senden bir isteğim var. Ben eski Türk bezemelerini çok severim ve takdir ederim, hatta kütüphaneme bu konuda birçok kitap getirttim, baktım. Onlar çok ince sanat eserleridir. Fakat ben başka bir şey düşünüyorum. Ankara evlerinde tezyinat daha sade ve değişik renklidir. Eski Ankara evlerindeki bezemelerden ve renklerden istifade ederek, bu salonu tam bir Ankara evi odası gibi yapmalısın. Çünkü bizler o eski Ankara evlerinde, eski tezyinatlı odaların loşlukları içinde mum ve gaz lambalarının solgun ışığı altında çok faydalı toplantılar yaptık, birçok mühim kararlar aldık. Sonunda Tanrı da muvaffak etti. Bunun için yapacağınız o

salon, buradan alınan ilhamla yapılıns ki, buraya gelince o hatıralarımızı yâd edelim, bizlere daima o anıları hatırlatsın, hatıralarımız gözlerimizde ve dimağımızda canlansın, sen gezmeyi seversin. Kaleye çık, o eski evlere git, etütler yap, krokiler hazırla, renk argümanları itibariyle bu yapacağın oda tam bir Ankara Odası olsun” (Akçiçek ve Karayaman, 2008: 57).

Dönemin ruhunu ve Türk milliyetçiliğinin baskın karakterini, Türk Ocağı binasında kullanılan milli semboller ortaya koymaktadır. Cumhuriyetin ilk dönemindeki ruhu anlatan objelerden birisi, Türk Ocağı binasının tiyatro salonunun sahne portalına bizzat Atatürk’ün emriyle yaptırılan bozkurt sembolüdür. (Çongur, 1931: 190-192). Cumhuriyetin ilk döneminde bozkurt oldukça sık kullanılan bir semboldür. O yıllarda savaşçı ve bağımsızlığına düşkün bozkurt karakteriyle Türk milleti arasında benzerlik kurulmaktadır. Bozkurdun Ergenekon destanında Türkleri sıkışıp kaldıkları yerden çıkarması ile Anadolu Türklüğünün milli devletlerine kavuşmaları arasında bağ kurulmakta, milli mücadele Türk milleti için ikinci Ergenekon olarak kabul edilmektedir. Yine aynı şekilde Ergenekon’dan çıkışı temsil eden bir resim, o günlerde Milli Eğitim Bakanlığının duvarına asılmıştır. Bu resim, günümüzde Türk Ocağı binasının duvarındadır. O yıllarda çıkarılan pulların ve basılan paraların üzerinde bizzat Mustafa Kemal’in emriyle bozkurt sembolü kullanılmaktadır. Fuat Köprülü İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü’nün kuruluşunda Atatürk’e nasıl bir amblem yapılması gerektiğini sorduğunda, Atatürk arkasında Tanrı Dağları bulunan meşaleli bir bozkurt yapılmasını istemiştir. Atatürk’e göre meşale ilmi simgelemekte, bozkurt ise Türk milletinin kurduğu yeni devleti ifade etmektedir. Bozkurt Türk Ocağı’nın yanı sıra ilk milli petrol şirketi Petrol Ofisi’nin de sembolüdür.

Şekil 2: Türk Ocağı Merkez Heyeti binası tiyatro salonundaki Bozkurt sembolü

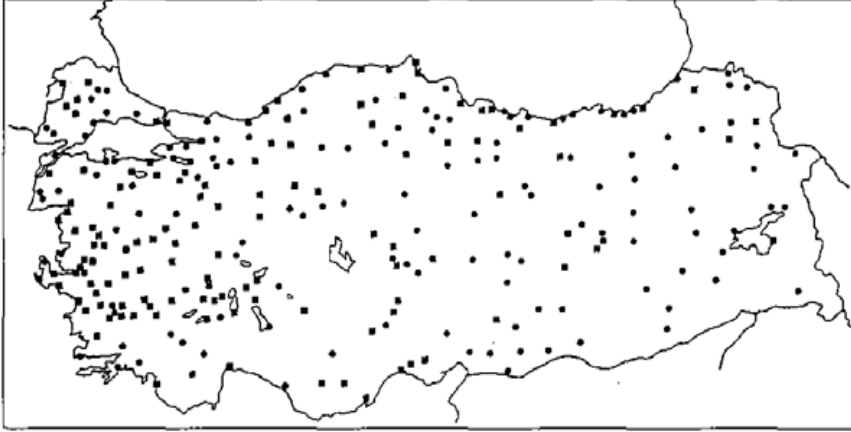
Atatürk'ün mali problemleriyle yakından ilgilendiği yeni bina 23 Nisan 1930'da açılmıştır. Hemen ardından yapılan Türk Ocağı Kurultayına Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal de katılmıştır. Ocak binası, Cumhuriyetin millet yaratma ideolojisini ve ülkenin modern yüzünü cisimleştiren bir simge olarak kabul görmüştür.

Ankara'daki aktivitelerin en önemli mekânı haline gelen Merkez Heyeti binası, Türk toplumundaki kültürel değişimi simgeler hale gelmiştir. Geleneksel toplumsal yaşamın cami etrafında külliyeleşme modeli yerine, Tanzimat'la birlikte yaşanan sosyal değişimin kamu yapıları etrafında yoğunlaşmasında Türk Ocağı binası önemli bir semboldür. Cumhuriyet elitlerinin batılı laik yaşam düşüncesinin pratiğe geçtiği yerlerin başında Türk Ocağı'nın modern binası gelmektedir. Cumhuriyet'in milliliği, laikliği, çağdaşlığı temsil eden simgeleri arasında Türk Ocağı binası ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Türk Ocağı Merkez Heyeti binası Ankara'nın modern yüzünün, millilikle batılı değerlerin temsilcisi olmuştur.

Milli kültür ve batı medeniyetinin bütünleştiği yerler olan bu yapılara, Türk Ocaklıların yanı sıra devlet büyükleri tarafından "milli mabet" metaforu

atfedilmiştir. Yeni bina Türk Yurdu dergisinde, “milli, içtimai ve ilmi gayeler uğrunda çalışan Ocaklıların bir mefkûre mabedi” olarak nitelenmiştir (Anonim, 1930: 79-84). Türk Ocağı ideolojisiyle ve modern mimarisiyle Türk milletinin yeniden uyanışına, küllerinden doğuşuna ve kendi fen adamını, kendi sanatçısını yetiştirdiğine bir örnek olarak kabul edilmiştir.

İşgali bitiren büyük zaferle birlikte yurdun her yerinde ilk sivil örgütlenmeler Türk Ocağı şubeleriyle başlamıştır. Türk Ocağı, Cumhuriyetin ilk yıllarında ulaştığı üye ve şube sayısı ile o yılların ilk ve en büyük sivil toplum kuruluşu haline gelmiştir. 1923 sonunda 60’a ulaşan Türk Ocağı şubesi, 23 Nisan 1924’te 71’e, 1926’da 217’ye, 1927’de 266’ya çıkmıştır. Daha sonra sayıdaki artış kısmen yavaşlamış ve 1928-1930 döneminde 9 yeni Ocak daha açılmıştır (Tuncer vd., 1998: 85-114).

- Ocak 1925’ten önce açılmış ocak (T.Y., I/4, Ocak 1925, s. 335-336’da yayımlanmış listeye göre)
- Ocak 1925’ten önce açılmış ocak (Türk Yurdu, III/7, Aralık 1963, s. 64-65’te yayımlanmış listeye göre)

Şekil 3: Türk Ocakları şubeleri (Georgeon 2006: 43).

Türk Ocağı'nın Ankara'daki Faaliyetleri

Osmanlı ülkesindeki Türklerin milli bir bilinç kazanmaları için çalışan Türk Ocağı ve bütün Türkçüler milli mücadeleden itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almıştır. Bu çevreler için Osmanlı devletinin yerine kurulan milli Türk devleti, Türkçülük anlayışının somut bir ifadesi olarak görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın Türkleri Türkçülük mefkûresi etrafında birleştirerek büyük bir tehlikeden kurtardığını belirten Ziya Gökalp (1994: 15), “büyük dahi zuhur etmeseydi Türkçülüğe dair bütün hareketler akim kalacaktı” demektedir. Ocaklarda ortaya atılan ve olgunlaştırılan fikirler Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi politikaları olarak benimsenirken, Türk Ocağına da bu politikaları halka anlatma görevi verilmiştir. Türk Ocağı'nın dil, edebiyat, tarih ve Türk kültürüne yönelik çalışmaları halkın milletleşme sürecinde devleti idare edenlerin işlerini kolaylaştırmıştır.

Türk Ocağı ideolojik yapısıyla, faaliyetleriyle ve kültür hayatına etkileriyle Cumhuriyetin ilk dönemine damgasını vuran kurumlardan birisi olmuştur. Mustafa Kemal ve bütün yönetim kademesi de, Türk Ocağı'nı yeni rejimin ilkelerinin benimsenmesi ve yayılmasında üzerine dayanılması gereken bir güç olarak görmüş ve yoğun ilgi ve destek sağlamıştır (Tanrıöver, 1929: 53). Atatürk Nisan 1924'te Türk Ocağı Kongresi nedeniyle yaptığı, “Milletin bütün müstakbel ümitleri Türk Ocakları etrafında toplanmış olan Türk gençliğine matuftur” açıklamasıyla Ocağı verdiği önemi tekrarlamaktadır (Üstel, 2002: 159). Bu dönemde Mustafa Kemal'in etrafındaki fikir halkasında Kazım Karabekir Paşa, Hamdullah Suphi, Yusuf Akçura, Hâlîde Edip, Ağaoğlu Ahmet, Reşit Galip, Mustafa Necati, Mahmut Esat, Vasıf Çınar, Celal Sahir, Ruşen Eşref, Veled Çelebi, İzzet Ulvi, Besim Atalay, Tunalı Hilmi gibi çok sayıda Türk Ocaklı yer bulmuştur.

Türk Ocağı'nın Ankara'ya taşınmasının ardından yaptığı ilk işlerden biri, Türk Yurdu dergisini yeniden yayınlamak olmuştur. Ankara Türk Ocağı tarafından yayınlanan derginin yeni dönemdeki ilk sayısı 15 Mart 1923'te çıkarılmıştır. Aynı şekilde 13 Eylül 1923'te yine Türk Ocağı'nın yayın organı olmak üzere 84. sayısı ile birlikte Yeni Mecmua yayınlanmaya başlamıştır.

Hamdullah Suphi'nin imzasıyla ortaya konan yayın ilkelerine göre, "Türk Yurdu vaktiyle olduğu gibi Türk Ocaklarının harsi ve ilmi faaliyetlerini tespit edecek, Türk milletinin harsi birliğine çalışacak, aynı zamanda garp medeniyetini benimseyen ve bütün kurtuluş çarelerini o medeniyetin bize intikalinde görenlerin Türk milletini garp milletleri ailesine sokmak isteyenlerin bir telkin vasıtası" olacaktır (Güz, 2011b: 7).

Cumhuriyetin ilanından sonra başlatılan inkılâpların başlıca destekçisi ve yayıcısı Türk Ocaklıların amaç ve duygularını Ziya Gökalp şöyle anlatmaktadır: "Türk Ocağı birçok adlarda da teşekkül etmiştir: "Türk Gücü", "Türk Derneği"... Bazısı sporla, sağlıkla, uğraşmayı amaç edinmiş, bazısı bilimsel incelemelerde bulunmayı amaçlamıştır. Türk Ocakları bunların Türk milliyetçiliği fikrinde birleşmelerini, sosyal alanlara eğilmelerini sağlamıştır. Ocak mütarekeden sonra olduğu gibi vatan tehlikeye düştü mü, vazifesini yapar. Ocaklar milletin cümle-i asabiyesi, şirazesı, amud-ı fikarisidir (omurgasıdır). Milletler maddî bağlarla bağlı olmazlar; manevî bağlardır ki, o heyet-i mecmuayı, o vahdeti yaratırlar. Manevî bağ olmazsa o şiraze, o şirazeyi takviye eden müesseseler olmazsa, millet mahvolur" (Gökalp, 1981: 636-637).

Mustafa Kemal Atatürk de, Türk Ocağı'nın ve Türk milliyetçiliğinin idealleriyle olan bağını, "Hissimin babası Namık Kemal, fikrimin babası Ziya Gökalp" sözleriyle ifade etmiştir (Parla, 2001: 9). Ocaklar aracılığıyla çağdaş Türkiye ülküsünün halk arasında yayılmasını amaçlayan Atatürk, bu kuruma maddi ve manevi desteğini hiç esirgememiştir. Dönemin bütün olumsuz koşullarına rağmen 1922'de İstanbul Türk Ocağı'na, 1923'te Ankara Türk Ocağı'na, Mart 1923'te İzmir'de kurulmakta olan Türk Ocağına maddi yardımlarda bulunmuştur (Tuncer vd., 1998: 86-91). Çıktığı bütün yurt gezilerinde Ocakları ziyaret ederek, önemli konuşmaları buralarda yaparak verdiği önemi göstermiştir.

Şekil 4: Atatürk, Türk Ocağı Merkez Heyeti binasında (1930).

Türk Ocağı'na Mustafa Kemal'in gösterdiği ilgi ve desteğin sadece kişisel olmadığı, devlet politikası haline geldiği anlaşılmaktadır. Ocaklara 2 Aralık 1924'te Bakanlar Kurulu kararı ile kamuya yararlı dernek statüsü verilmiştir. 3 Mayıs 1925'te ise yine Bakanlar Kurulunda Türk Ocaklarına yardım edilmesi kararı çıkmıştır. Maarif Vekâleti 9 Haziran 1925'te ve Dâhiliye Vekâleti 21 Ağustos 1925'te yayınladıkları tebliğlerle, Türk Ocaklarına yardım edilmesini istemiştir (Hacaloğlu, 1995: 19).

1924 yılından itibaren Türk Ocağı kurultay delegelerini kabul eden Atatürk, Türk devletinin yücelmesi ve inkılâpların halka anlatılmasında Ocakların rolünü vurgulamaktadır. 1924'te Ocak delegelerinin 64'ünden 42'sinin TBMM üyesi olması, diğerlerinin ise yüksek dereceli memurlardan oluşması Türk Ocağı'nın ağırlığını göstermektedir. Atatürk'ün 27 Nisan 1926'daki Kurultay sırasında kabul ettiği Ocak delegelerine hitaben sarf ettiği sözler, devlet idaresindeki hâkim zihniyeti ortaya koymaktadır:

“Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır. Bu camianın efradı ne kadar Türk harsıyla meşbu olursa, o camiaya istinat eden Cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur. Türk Ocakları, teessüsleri tarihinden itibaren çok yüksek hizmetler ifa etmiştir. Bu mesaide devam ediniz.” (Acar, 2004: 69).

Atatürk’ün eşi Latife Hanım, Türk Ocağı’nın 1925’te yapılan Kurultayına Kars Türk Ocağı üyesi olarak katılmıştır. Latife Hanım 29 Nisan 1925 tarihli oturumda Türk Ocağı Merkez Heyetine ve 17 Mayıs 1925’te yapılan toplantıda ise fahri başkanlığa seçilmiştir. Yapılan seçim Latife Hanıma gönderilen mektupta şu ifadelerle bildirilmektedir:

“Latife Gazi Mustafa Kemal Hanımefendi’ye,

Pek Aziz Muhterem Hanım Efendi, Merkezî Heyet geçen Pazar günü akd ettiği bir içtimada zat-ı âlinizi kendi azası arasında görmekten mütevellit hiss-i iftihar ve teşekkürünü kayıt ettikten sonra heyetimiz riyaset-i fahriyesinin taraf-ı ismetânelerinden kabulünü rica etmeye karar vermiştir. Müstesna mevkii itibarıyla olduğu kadar şahsi evsâf ve liyakatıyla de kalbimizde çok mümtaz bir mevki olan büyük hemşiremizin bu intihabı tasvip ve kabul etmesini rica ederek Merkezi Heyet’in ihtirâmât-ı mahsusasını arz ve tekrar ederim efendim.

18 Mayıs 1925 - Merkez Heyeti Namına Hamdullah Suphi (Tanrıöver, 1925: 373).

Türk Ocaklı aydınlar, Atatürk’ün Çankaya Köşkünde düzenlediği yemekli toplantıların başlıca konukları olmuştur. Atatürk sofrasında hep alışlageldiği gibi, Türk Ocağı’nın aydınlarını, edebiyatçıları, şairlerini de yeni fikirlerle yönlendirdiği ve milli tarih ve edebiyat anlayışı oluşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. 1930 yılı başlarındaki bir toplantıda Atatürk’ün, Türk Ocaklarının çalışmalarıyla ilgili sert bir ses tonuyla yaptığı aşağıdaki konuşmada benzer amaç belli olmaktadır:

“- Ne yapar bu ilim ve Kültür Heyeti?” diye sorar.

Etraftakiler bir azar tonuyla sorulmuş bu soru karşısında şaşırırlar. Atatürk de şöyle devam eder:

-Haydi diyelim ki ilim mensupları tarihimizi araştırıyorlar. Ya harsı temsil edenler? Onlar ne yapar? Atatürk, bu soruyu bilhassa Mehmet Emin Bey'e bakarak sorar ve ısrarla:

-Evet, ediplerimiz, şairlerimiz ne yapıyorlar? "Ben bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur" anladık. Fakat o zamandan beri koskoca bir İstiklal Harbi, bir Millî Mücadele geçirilmiş. Hani bunu mevzu yapan millî şairlerimizin millî şiirleri?

Mehmet Emin Bey, bu sözler karşısında son derece şaşırır, dili tutulur ve cevap veremez. Fakat kendisini millî şairi korumakla görevli sayan Hamdullah Suphi Bey şöyle der:

-Türk Milletinin İstiklal Mücadelesi başlı başına bir destan mevzuudur. Destanlar ise, uzun çalışmalarla meydana gelir. Firdevsi Şehnameyi otuz yılda yazmıştır. Elbette millî şairimiz Türk'ün Epopesi'ni yazmaya başlamıştır bile...

Atatürk "öyle mi" der gibi şaire bakınca, o da şu sözleri söylemeye mecbur olur:

- Millî kahramanları terennüm etmek biz şairlerin vazifesidir. Benim de büyük emelim budur. Yeter ki, kalemim sizin yarattığınız harikaları anlatmaya layık olsun..." (Ayda, 1984: 25-26).

27 Nisan 1930'da Türk Ocakları Umumi Kurultayı'na katılan ve delegelerle bizzat görüşen Atatürk, burada Türk Tarih Tezini ortaya atmıştır. Türk tarihinin belli ilkeler doğrultusunda araştırılmasını, yazılmasını ve kurumlaşmasını isteyen Atatürk, Türk Ocakları Yönetmeliğine koydurduğu maddelerle, Türk Tarih Heyeti'nin Ocak bünyesinde teşekkül etmesini ve başkanlığını Hamdullah Suphi'nin yapmasını sağlamıştır (Süslü, 1998: 133). Tezin ortaya atılış amacı, şark meselesinin anti tezini oluşturmak olmakla birlikte, dönemin Türkçüleri arasında ciddi tartışmalara ve ayrışmaya yol açmıştır. Türk Ocağı Tarih Heyeti, Türk Ocakları'nın 1931'de kapatılmasından sonra dernek haline gelecek ve ardından bugünkü Türk Tarih Kurumu halini alacaktır.

Ankara'ya taşınmasından itibaren Türk Ocağı birçok bilimsel ve sosyal toplantılara, kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmıştır. Yeri geldiğinde Ocak binasında Milli Sanayi Numune Sergisi açılmıştır. Cumhuriyet baloları için Türk Ocağı binası vazgeçilmez bir yer olmuş, yabancı heyetler sıklıkla burada kabul edilmiştir. Ocak faaliyetleri arasında çok sayıda eser yayınlanmıştır. 1926'da Türk Ocakları Hars Heyeti'nin bastırılmasını kararlaştırdığı eserler arasında Kutadgu Bilig, Orhun Kitabeleri, Dede Korkut, Divan-ı lügat'it Türk gibi milli kültüre ve tarihe yönelik önemli eserler vardır. Genel Merkezi ve bütün Anadolu'ya yayılmış şubeleriyle Türk Ocakları halk okulları ve dispanserler gibi sosyal kuruluşlar kurarak millete hizmeti sürdürmüştür.

Bu dönemde bilim ve kültür sanat faaliyetlerine sahne olan Ankara'daki Türk Ocağı salonunda bir taraftan da İstiklal Mahkemeleri toplanmaktadır. Türk kültürünü yaymak için Ankara Türk Ocağı'nda Cumhurbaşkanlığı Orkestrası tarafından alafanga ve Cumhurbaşkanlığı Musiki Heyeti İnce Saz Takımı tarafından alaturka konserler düzenlenmektedir (Kinross, 1994: 472). Türk Ocağı bünyesinde düzenlenen sergilerin müdavimi olan Atatürk, Türk Ocağı sinemasında filmler seyretmektedir. Ocak ziyaretlerini sürekli hale getiren Atatürk, burada Behçet Kemal'in oynadığı Çoban Temsili ve Ergenekon Destanını anlatan Mavi Yıldırım adlı temsilleri büyük beğeniyle izlemiştir.

Türk Ocağı'nın Kapatılması

Devletin yeniden şekillendiği süreçte ideolojik ve kültürel katkılarıyla yeni rejimin yerleşmesini sağlayan Türk Ocağı, günlük politikanın dışında kalma gayretlerine rağmen bunda başarılı olamamıştır. Türk Ocağı'nın çalışma alanlarıyla ilgili 1925'ten itibaren gündeme getirilmeye başlanan tartışma, bir süre sonra Türk Ocağı muhalifleri ve Cumhuriyet Halk Fırkası'ndaki (CHF) radikaller tarafından "milli devletin kurulması ile Ocağın misyonunu tamamladığı, varlığına lüzum kalmadığı" noktasına getirilmiştir. Yakup Kadri 30 Nisan 1925'te Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde kaleme aldığı yazıda, Türk Ocağı'nın varlık sebebi ve görüşleriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu fikri temeller arasındaki paralelliği belirttiikten sonra, Türk Ocağı'nın yerine getirdiği Türkçülük vazifelerinin bir devlet işi haline geldiğini söylemektedir (Acar, 2004: 65).

1927 yılına gelindiğinde Atatürk'ün talimatıyla Türk Ocağı'nın cumhuriyetçilik, milliyetçilik, çağdaş uygarlık ve halkçılık ülkülerini gerçekleştirmede Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasetinde beraber çalışması kararı verilmiştir (Turan, 1996: 83-84). Bu karar, Türk Ocağı'nın kuruluşundan itibaren siyasetten uzak durma ilkesini yok ederek, CHF'nin politikalarını takip eden bir kuruluş haline dönüştürmüştür.

Serbest Fırka tecrübesinin beklenmedik bir şekilde gelişmesi, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın halktan kopuk olduğunu ortaya çıkarmıştır. İnkılâpların halkta yeterli karşılığı bulmaması, sınırlı bir muhalefet hareketi karşısında dahi cumhuriyeti yönetenleri tedirgin etmiştir. Türk Ocaklarının ülke geneline yayılan teşkilatları sayesinde halkın şikâyet ve önerilerinin iktidara iletilmesinde Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan daha etkili olması, Ocakların bir süre sonra yönetime yönelik eleştirilerin merkezi olarak algılanmasına yol açmıştır. Nitekim bir defasında, Bursa Türk Ocağı ziyaretinin ardından Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Ocak Başkanı Hamdullah Suphi arasında şu diyalog geçmiştir:

“- Hamdullah, hangi Türk Ocağı'na gitsem, hepsi memnun olmayanlarla dolmuş. Bana neler sormadılar, neler söylemediler.

- Tabi Paşam, onlar başlarında bir sultan değil, bir cumhurbaşkanı olduğunu biliyorlar ve onun için çekinmeden içlerini döküyorlar. Onları böyle konuşmaya sizin getirdiğiniz yeni rejim alıştırdı” (Baydar, 1968: 37-38).

Ocakların yerel seçimlerde kimi yerlerde Serbest Fırka'yı desteklediklerine ilişkin haberler, bir süredir hazırlanan yeni bir yapıya geçilme kararını hızlandırmıştır. Halk ile bütünleşmeyi sağlamak ve onların siyasi eğitimini gerçekleştirmek amacıyla Halkevleri'nin kurulması fikri uygulamaya sokulmuştur. Bu dönemde CHP'den bağımsız kurumlar ve daha sonra yeniden Tek Parti haline gelen CHP'ye doğrudan bağlı olmayan diğer kurumlar birer birer kapatılmaya başlanmıştır. Türk Ocaklarının yanı sıra Gazeteciler Cemiyeti, Talebe Birlikleri, İhtiyar Subaylar Cemiyeti, Türk Kadınlar Birliği ve Muallimler Birliği gibi pek çok dernek ya kapatılmış ya da devlet kontrolüne alınmıştır (Güz, 2011a: 172).

Bu süreç içerisinde Türk Ocağı reisi Hamdullah Suphi'nin öne çıkma girişimleri, başta İsmet Paşa olmak üzere belli çevrelerin Ocaklar aleyhine

tavrını keskinleştirmiştir. 29 Ekim 1930'da Cumhuriyet balosu tertipleyen Hamdullah Suphi'nin gelenleri ev sahibi gibi karşılaması, İsmet Paşa'nın Ankara'ya gelen Macar Başbakanı şerefine Ankara Palas'taki davetini gölgede bırakacak şekilde Türk Ocağı'nda balo vermesi 'devlet içinde devlet var' yakıştırmalarına yol açmıştır (Ayda, 1991: 169-170).

Kapatıldığı 1931 yılında 278 şubeye ve 32 bin üyeye sahip Türk Ocakları'nın CHP'ye rakip olabileceği endişesinin yanı sıra ekonomi, siyaset, basın ve eğitim gibi alanlarda devleti yönetenleri tek söz sahibi yapma arzusunun Ocakların kapatılmasında etkili olduğu ileri sürülmektedir. Cumhuriyetin arzu ettiği seküler formatta ve batılı değerlerle donatılmış millî kimlik inşasıyla Türk Ocağı'nın geleneksel milliyetçilik anlayışının gittikçe ayrışması, Ocakların kapatılmasının fazla konuşulmayan nedenleri arasında sayılmalıdır. Devrimlerin hızlı ve kontrolsüz yapıldığı, yeniden yaratılmak istenen milletin tarihi ve kültürel değerlerden koparıldığı, sekülerizmde ileri gidildiği ve dolayısıyla gerçek hayatta varlığını sürdüren Türk milleti ile tasarlanan millet arasında tezatlar olduğu eleştirileri yapılmıştır (Ölçekçi, 2013). Cumhuriyetin pozitivist temellere sahip resmi milliyetçiliğinin gittikçe özgün bir millî kimlik projesi amacından çıkarak modernliği yakalama iddiasındaki batı tipi bir ulus modeli inşa etmeye dönüştüğü açıktır. Türkleşmek olarak adlandırılan büyük kültürel dönüşüm hareketi halkın kılık kıyafetlerinden sosyal tutum, davranış, kanaat ve düşüncelerine kadar geleneksel kalıpların kırılmasıyla eşdeğer hale gelmiştir.

Türk Ocaklarının Osmanlı kökenlerine sahip olması ve İttihat Terakki'yle yakınlığı, Cumhuriyet elitlerinin modern ve batılı olma hedefleriyle çelişmiştir. Ocakların modern düşünceye sahip olmalarına rağmen aynı zamanda gelenekselciliği korumaları, Türk kökenine sahip çıkmaları, Cumhuriyetin tasarladığı vatandaş kimliğiyle tam olarak örtüşmeyen bir kimliğin savunulması rahatsızlık yaratmıştır (Georgeon 2006: 61).

Dış politikadaki gelişmeler de bu kapatmada etkili olmuştur. 1930'lu yıllarda SSCB ile kurulan iyi ilişkiler, Turancı eğilimlere sahip Ocakların kapatılma nedenleri arasındadır. Rusya'nın Ankara Büyükelçisi, Ocakların

Rusya'daki Türklerle fazla ilgilenmesinden duyduğu endişeyi Hariciye Vekili Tevfik Rüştü'ye bildirerek tedbir almasını istemiştir (Serarşlan, 2007: 148).

Atatürk'ün 24 Mart 1931'de verdiği karar ile Türk Ocakları'yla Cumhuriyet Halk Partisi'ni birleştirme kararı alınmıştır. 10 Nisan 1931'deki Türk Ocağı Olağanüstü Kurultayı'nda Ocakları kapatma ve CHP'ye katılma kararı verilmiştir. Ocakların bütün mal varlığı CHP'ye devredilmiştir. Türk Ocaklarının yerine 19 Şubat 1932'de Halkevleri kurulmuş, Ocaklar ise faaliyetlerine ancak 1949'da yeniden başlayabilmiştir.

Sonuç

Türk Ocağı, İmparatorluktan Cumhuriyete uzanan süreçte Türk milli kimliğinin ve kültürünün geliştirilmesinde ve halka ulaştırılmasında önemli görevleri yerine getirmiş en büyük sivil toplum örgütlerinden birisi olmuştur. Yeni devletin Türkiye Cumhuriyeti adıyla kurulması, Türk Ocaklılar ve bütün Türkçüler tarafından arzulanan milli devletin gerçekleşmesi olarak kabul edilmiştir. Türk Ocağı'nın milli devletin başkenti Ankara'ya taşınması, genç cumhuriyetin ideolojik formunu almasında ve vatandaşlar arasında kabul görmesinde etkili olmuştur.

Devletin kurucuları Ocaklara sahip çıkmış, Ocaklar ise Devletin ve yeni rejimin fikir, kültür ve sanat gücü olmuştur. Cumhuriyetin kurucusu Atatürk Ocakların gerek aydınlar ve gerekse halk üzerindeki etkisini dikkate alarak, inkılâpların anlatılması amacıyla ve halk ile diyalogu geliştirmede bu kurumu aracı olarak kullanmıştır. Türk Ocağı, Cumhuriyet sisteminin ve yeni hayat tarzının halk arasında kabulü için eğitim, kültür ve sanat çalışmalarıyla önemli katkılar sunmuştur. Türk Ocağı'nın Cumhuriyete ideolojik katkısının yanı sıra halk eğitime yönelik faaliyetleri ve etkinliklere katılan insanları yeniliklerle tanıştırmaları kayda değerdir.

Türkçülük hareketinin ve Türk Ocağı'nın milli kimlik ve kültür anlayışlarıyla Cumhuriyetin bir kısım kadrolarının düşüncelerinin örtüşmediği zamanla ortaya çıkmıştır. Türk Ocağı'na kendi geleneksel milliyetçilik anlayışını takip etmek yerine, CHP programını anlatmak ve

uygulamaktan başka yol bırakılmamıştır. Türk Ocakları CHP'nin çatısı altında ve sadece bir kültür şubesi olarak faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalmıştır. İşte bu dönemde Anadolu'nun bir kültürler ve ırklar harmanı olduğu iddiası, devletin resmi tezi haline dönüşmeye başlamıştır. Eski Anadolu medeniyetleri Etiler'in, Hititler'in Türkleştirildiği bu dönemde, dilde sadeleşme adına Osmanlı döneminde yüzbin sözcük sayısına sahip sözlükler, Türk Dil Kurumu'nun kuruluşundan sonraki ilk baskısında yirmiüç bin sözcüğe düşürülmüştür. Aslında anlaşılabilir bir gerekçeyle, Türklerin Anadolu'nun en eski sahipleri olduğu ve medeniyet yaratmış bir millet oldukları tezini kabul ettirmek için yapılan bu girişimler, yakın dönem mirasının reddedilmesi nedeniyle halkla yönetici elitler arasında kültürel bir kopuşa neden olmuştur. İşte Ahimesut'tan Etimesgut'a dönüşüm de, milli bilincin oluşturulmasında geleneği dışlayıcı katı bir tutum sergileyen genç cumhuriyet elitlerinin kimlik tasarımları sayesinde gerçekleşmiştir. 1930'lu yıllarla birlikte cumhuriyetin aydınlanma ideolojisinde yaşayan tarihin yerini arkeoloji, sosyolojinin yerini antropoloji almaya başlamış ve kültür alanında savunma hatları onbinlerce yıl geriye çekilmiştir (Toprak, 2012: 14).

Bu dönemde balolar ve Cumhurbaşkanlığı Orkestrasının çok sesli Batı müziğini icrası gibi etkinlikler Türk Ocağı salonlarında yapılmış ve cumhuriyetin arzu ettiği gibi batılı değerlere sahip bir milli kimlik ve kültür yaratılmaya çalışılmıştır. Geleneksel Türk milliyetçiliğinin ve Türk Ocağı'nın tarihi gelenekler üzerine inşa ettiği millet anlayışı ile Cumhuriyetin icat edilen milleti birbirinden ayırmaya başlamıştır. Resmi milliyetçiliğin yerli ve milli olmaktan uzak, seküler, pozitivist ve batılı kültür anlayışı halk tarafından karşılık bulmamıştır. Türk Ocağı'nın kapatılma nedenleri arasında gösterilen cumhuriyeti ve inkılapları halka yeterince anlatamama gerekçesi, aslında Ocağın yetersizliğini değil politikaların gittikçe halktan kopuşunu göstermektedir.

Resmi milliyetçiliğin toprağa bağlı milliyet anlayışına karşılık, geleneksel milliyetçilik ortak tarih şuuru ve kültür esasına dayanan Gökalp'in çizgisinde şekillenmiştir. Türk milliyetçiliği fikir hareketinin ve Türk Ocakları'nın daha en baştan ortaya koydukları halka doğru ilkeleri Türk milli kimliğini yerli ve milli değerlerle geliştirmeye dayanmaktadır.

Batılılaşma anlayışında resmi milliyetçilikten farklı düşünen Ziya Gökalp “Garba Doğru” makalesinde, Türklerin uygarlık, bilgi, iktisadi ve yetkinleşme bakımlarından Avrupa milletlerinden geri kaldığını kabul etmektedir. Ancak kültür bakımından hiçbir milletin Türklerden üstün görülemeyeceğini söylemektedir (Gökalp, 1994: 151).

Ziya Gökalp’ın Nisan 1913’te Türk Ocağı’nın desteğiyle yayınlamaya başladığı “Halka Doğru Dergisi”, milli kültür ve kimliğin üzerine inşa edileceği kaynağı göstermesi açısından önemli bir yayındır. Gökalp’a göre “güzideler” yani seçkinler, hars yani kültür götürmek için değil, halktaki harsı özümsemek için halka gidecektir. Halka doğru gidiş, halktan harsi bir terbiye almak için olmalıdır. Harsı milli ve medeniyeti ise evrensel değerler olarak tasnif eden Gökalp, seçkinlerin medeniyet götürmek için halka gitmeleri gerektiğini belirtmektedir. “Halka doğru gitmek harsa doğru gitmek mahiyetindedir. Çünkü halk, milli harsın canlı bir müzesidir” diyen Gökalp’ın (1994: 31) erken ölümüyle birlikte, en büyük ideologunu kaybeden Cumhuriyetin seçkinleri, halkın kültürü yerine batılı yaşam tarzını dayatmak gibi bir yanılda ısrar etmiştir. Gökalp’ın aksine hars ve medeniyet ayrımını yapmayan ve batı uygarlığını iyi ve kötü yönleriyle bir bütün olarak gören CHP, gittikçe artan jakoben anlayışla halkı eğitilmesi gereken iptidai bir varlık olarak görmeye başlamıştır. Türkçü çevrelerin milli kültürü keşfetmek için halka doğru yönelişleri yerine, batı uygarlığını halka öğretmeyi amaçlayan bir zihniyet farkının sonucu olarak Türk Ocağı yerini Halk Evleri’ne bırakmıştır. CHP’nin Genel Sekreteri Recep Peker, 13 Mayıs 1935’teki konuşmasında “ulusun her zorluğa göğüs verecek bir olgunluğa erişmesi için klasik terbiyeden başka yığına devamlı ve yeni Türkiye’nin ileri gidişine uyar bir halk terbiyesini vermeyi gerekli bulduklarını” ifade ederek (Uluskan, 2010: 74), yaşanan zihniyet dönüşümünü ortaya koymaktadır.

Cumhuriyetin elitist kadroları marifetiyle devletin milleti terbiye ettiği ve şekillendirdiği bu anlayış, milli kimliği oluşturan kültürel ve dini öğelerin dışlandığı, halkın küçümsendiği ve hatta nefret edildiği bir zihni yapıyı bugünlere kadar getirmiştir. Günümüze kadar varlığını devam ettiren dini ve kültürel düalizm, devletle milletin barışık olmasının önündeki en büyük engeldir. Oysaki cumhuriyetin kurucu fikri geleneksel Türk milliyetçiliği, devletle millet arasında aracı rolü oynamıştır.

Türk Ocağı ve Türkçülük fikri çabalarıyla olgunlaştırılan ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla fiilen hayata geçirilen milli kimliğin güçlü bir şekilde yaşatılmasının yolu, kendi kültür ve medeniyetimizin özgünlüğünü belirleyen değerlerimiz, sembollerimiz ve zihniyetimizi ortaya koymakla mümkün olacaktır. Milli devletimizin başkenti Ankara'da ifadesini bulacak entelektüel ve kültürel milli irade, sadece Türkiye'nin değil bütün Türk İslam coğrafyasının birikimini ve hukukunu savunmak anlamına gelecektir.

Kaynaklar

- Acar, İ., (2004). Türk Ocakları, Balıkesir.
- Ağaoğlu, A., (1923). "Ankara Türk Ocağı'nın Açılışındaki Nutuk", Türk Yurdu, S.4, Haziran 1339 (1923), s.124-128.
- Ahimesut, (1929). "Ahimesut Nümune Köyü Tanıtımı", Halk Gazetesi 15 Nisan 1929, 10, s. 5.
- Ahmad, F., (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Akçipek, E. ve Karayaman, M., (2008). Atatürk'ün Türk Ocaklarına Ziyaretleri ve Yaptığı Konuşmalar, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara.
- Akçura, Y., (1981). Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri: 1928 Yılı Yazıları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Akyüz, Y., (1985). Türk Eğitim Tarihi - Başlangıçtan 1985'e, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Anonim, (1930). "Türk Ocakları Merkez Heyeti Binası", Türk Yurdu, Ankara, C. 4-24, S. 27-28, Mart-Nisan 1930, s. 79-84, 98, 99.
- Ayda, A., (1984). Böyle İdiler Yaşarken, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Ayda, A., (1991). Sadri Maksudi Arsal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Baydar, M., (1968). Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Hatıraları, Menteş Kitabevi, İstanbul.
- Çongur, R., (1931). "Ankara Türk Ocağı Binası Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu", Türk Yurdu, C.5-25, S. 32, s. 190, 192.
- Darendelioğlu, İ., (1975). Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, Toker Yayınları, İstanbul.
- Ercilasun, A. B., (1987). "Türk Ocaklarının Türk Kültürü ve Sanat Hayatındaki Yeri", Türk Yurdu, C. 8, Şubat 1987.
- Georgeon, F., (2006). Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Georgeon, F., (1999). Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Gökalp, Z., (1981). "Ocaklar Ne Yapmıştır, Vazifesi ve Gayesi Nedir?", Atatürk Devri Fikir Hayatı II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gökalp, Z., (1994). Türkçülüğün Esasları, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Güngör, E. (1995). Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Güz, N., (2011a). "Türk Ocakları ve Türk Yurdu'ndan Halkevlerine", Türk Yurdu, C. 31 (63), S. 283 (644), Mart 2011, s.171-184.
- Güz, N., (2011b). "Türk Fikir Dergiciliğinde Uluslar Arasılıktan Milliliğe Türk Yurdu'ndan Halkevleri'ne", Türkiye'de Düşünce Dergiciliği Sempozyumu, Gazi Üniversitesi-Türk Ocakları, 30 Kasım 2011, Ankara.
- Hacaloğlu, Y., (1995). Türk Ocaklarına Dair Bazı Vesikalar, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara.
- Karaer, İ., (1992). Türk Ocakları (1912-1931), Türk Yurdu Yayınları, Ankara.
- Kinross, L., (1994). Atatürk (Bir Milleti Yeniden Doğusu), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Koyunoğlu, H., (1977). "Eski Türk Ocakları Merkez Binasının İnşaatına Ait Hatıralarım", Kültür ve Sanat, S.5, Ocak 1977.
- Köprülüzade M. F., (1913). "Türklük, İslamlık, Osmanlılık", Türk Yurdu, Y.2, S.45, C.4, 7 Ağustos 1913.

- Kushner, D., (1998). Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908), Fener Yayınları, İstanbul.
- Kutay, C., (1995). Türk Ocakları ve Türk Milliyetçiliği, Türk Yurdu Yayınları, Ankara.
- Landau, J. M., (1994). Pan-Turkism in Turkey: A Study of Irredentism, C. Hurst Company, London.
- Mardin, Ş., (1997). "The Ottoman Empire", (Ed. Mark Von Hagen, Karen Barkey), After Empire: Multiethnic Societies and Nation-Building, Boulder, CO: University of Colorado Press, s. 30-44.
- Orkun, H. N., (1977). Türkçülüğün Tarihi, Kömen Yayınları, Ankara.
- Ölçekçi, H., (2013). Türkiye'deki Milliyetçi Fikir Hareketlerinin Dönüşümü (Milliyetçi Basın Üzerine Bir İnceleme), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özdoğan, G., (2001). Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Parla, T., (2001). Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sannay, Y., (1994). Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, Ötüken Neşriyatı, İstanbul.
- Serarslan, H., (2007). Hamdullah Suphi Tannöver, Tablet Yayınları, Konya.
- Süslü, A., (1998). "Atatürk ve Tarih", Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Tannöver, H. S., (1923). "Ankara Türk Ocağı'nın Açılışındaki Hitabesi", Türk Yurdu, S.4, Haziran 1923, s.117-123.
- Tannöver, H. S., (1925). "Latife Gazi Mustafa Kemal Hanımefendi'ye", Türk Yurdu, C.2, S.10, Temmuz 1925.
- Tannöver, H. S., (1927). "Türk Ocakları Merkez Heyeti Binasının Temel Atma Merasimi", Türk Yurdu, C.19-5, S.100-27, Mart 1927, s.138-139.
- Tannöver, H. S., (1929). "Gazi'nin En Büyük Eseri", Türk Yurdu, C.3-23, Ağustos 1929.
- Tevetoğlu, F., (1986). Hamdullah Suphi Tannöver, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Toprak, Z., (2012). Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji, Doğan Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, T. Z., (1988). Türkiye'de Siyasal Partiler I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tuncer, H., vd., (1998). Türk Ocakları Tarihi (1912-1997) I-II, Türk Yurdu Yayınları, Ankara.
- Turan, Ş., (1996). Türk Devrim Tarihi - Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Uluskan, S. B., (2010). Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu – Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Üstel, F., (2002). "Türk Ocakları", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Milliyetçilik), C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 263-264